

Автор неизменно выражает (конечно же, языком художественных образов, а не прямыми умозаключениями) свое отношение к позиции, установкам, ценностной ориентации своего персонажа (героя в терминологии М. М. Бахтина). При этом образ персонажа (подобно всем иным звеньям словесно-художественной формы) предстает как воплощение писательской концепции, идеи, т. е. как нечто целое, пребывающее, однако, в рамках иной, более широкой, собственно художественной целостности (произведения как такового). Он зависит от этой целостности, и, можно сказать, по воле автора ей служит [2, с. 206].

Таким образом, Джозеф Пирсон – обычный, отвечающий требованиям по образованию и знаниям врач. С другой стороны, это человек не самый приятный в общении, почти без манер и с низким доверием к окружающим. Это не фантастический персонаж, не гений, это понятный и реальный образ человека, легко воспроизводимый в сознании и поэтому чутко воспринимаемый. Джозеф Пирсон самовольничает и страдает, поэтому он выигрывает и совершает ошибки. Создавая такого героя, автор делает ставку на то, что проблемы, с ним связанные, будут понятны читателю, приняты им, а возможно, и решены, а значит оставят глубокое впечатление от прочитанного и дадут повод для саморефлексии.

Литература

1 Чернец, Л. В. Введение в литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины : учеб. пособие / Л. В. Чернец [и др.] ; под ред. Л. В. Чернец. – Москва : Высш. шк.; Академия, 1999. – 556 с.

2 Хализев, В. Е. Теория литературы: учебник для вузов / В. Е. Хализев. – Москва : Высш. школа, 1999. – 400 с.

3 Хейли, Артур. Клиника: анатомия жизни [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://nice-books.ru/books/proza/sovremennaja-proza/14942-artur-xeili-klinika-anatomiya-zhizni.html>. – Дата доступа: 12.04. 2024.

УДК 821.161.3-3*А.Казлоў

І. Р. Шпалок

ЖАНРАВЫЯ ЭКСПЕРЫМЕНТЫ АНАТОЛЯ КАЗЛОВА Ў ЗБОРНІКУ “ЮРГОН”

Артыкул прысвечаны даследаванню жанравых эксперыментаў А. Казлова ў зборніку “Юргон”. На прыкладзе аповесці-фантазмагорыі “Я і Прарок-Уродка” і “рамана-штрыхамі” “Юргон” вызначаецца наватарства гэтых жанраў, разглядаюцца сюжэтная-кампазіцыйныя асаблівасці твораў. Характарызуецца выкарыстанне прыёму містыкі як сродку другаснай мастацкай умоўнасці і яе функцый.

Творчасць сучаснага беларускага пісьменніка, выпускніка ГДУ імя Ф. Скарыны А. Казлова 2000-х гадоў, якая ўяўляе сабой новы перыяд ідэйна-мастацкіх пошукаў аўтара, прадстаўлена зборнікамі “Юргон” (2006) і “Горад у нябёсах” (2009). Ужо ў першым з іх назіраюцца эксперыменты празаіка ў галіне жанру. Так, твор “Я і Прарок-Уродка” А. Казлоў вызначае як аповесць-фантазмагорыю, а “Юргон” – аўтарскім найменнем “раман-штрыхамі”.

Сам А. Казлоў так адгукаўся пра ўзнікненне задумы аповесці “Я і Прарок-Уродка”: “Тут мне хацелася стварыць свет парадоксаў, таго, чаго ў жыцці не павінна ніколі існаваць. Памятаеце такі эпізод, дзе маці спакушае сына? Вось гэта прыкметы набліжэння канца свету, пэўнага апакаліпсісу. Калі людзі пераходзяць пэўныя межы, не намі створаныя,

не намі абазначаныя, то гэта прамая дарога ў неварачь. <...> Спачатку руйнуецца агульна-началавечая мараль, затым усё астатняе. Таму што ўсё ж такі мы існуём, дзейнічаем, увагуле, жывём да таго часу, пакуль прытрымліваемся спаконвечных біблейскіх законаў, за-паветаў. Калі яны парушаюцца, нічога добрага не чакай” [1]. Такая пазіцыя пісьменніка ў многім тлумачыць, чаму твор у жанравым аспекце ён вызначае як фантасмагорыю.

У аповесці можна ўмоўна вылучыць два планы рэальнасці: рэалістычны – тая часткі твора, дзе гаворыцца пра паход у кафэ, адносіны галоўных герояў, канцоўка твора; і ірэальны – раздзелы аповесці, дзе аўтар выкарыстоўвае фантастыку і містыку. Так, М. Яніцкі слушна зазначае, што “па-сутнасці, сэнсавая дамінанта першай аповесці-фантасмагорыі – гэта мастацкае адлюстраванне аднаго з асноўных законаў філасофіі – закона барацьбы і адзінства супрацьлегласцей. Удумаем ся ў паратэкстуальную назву першай аповесці: Я (як рэальная субстанцыя) і Прарок-Уродка (як нешта звышнатуральнае, таёмнае) <...>. Асноўная ж супярэчнасць аповесці – у дзвюх, здавалася б, узаемавыключальных зместавых пластах, сюжэтных лініях. Першая апавядае чытачу зусім рэальную гісторыю жыцця, кахання, лёсу аспіранта сталічнага Інстытута літаратуры Андрэя. Другая ж – малюнк ірацыянальнага свету, створаныя фантазіяй аўтара” [2, с. 43–44].

Ірэальны план у творы прадстаўлены разнастайнымі элементамі, суадноснымі з паняццем “фантасмагорыя” – гэта інтэртэкст, фантастычныя краявіды горада, падарожжа Андрэя і Прарока-Уродкі да гугідонаў і інш. Усе гэтыя эпізоды з’яўляюцца нейкімі хуткімі малюнкамі, асацыяцыямі, фігурамі, марамі, адсылкамі і пад. А. Казлоў падае фантасмагарычны план такім чынам, што чытач успрымае апісанае ці пабачанае галоўным героем як спароджанае яго ўяўленнем, трызненнем, сном ці скажонымі мроямі, галюцынацыямі, выкліканымі алкагольным ап’яненнем. Гэты эффект узмацняецца праз прыём абрыву: фантастычныя выявы звычайна заканчваюцца рэзка. Ірэальны сюжэт перапыняецца, і герой прачынаецца на лаўцы, калі яго заўважае Наталля: “Я расплюшчыў вочы, хвіліну гляджу на Наталлю, але пакуль не разумею, дзе я і чаму побач стаіць менавіта яна, Наталля? Куды падзеўся Прарок-Уродка, гугідоны, Ягайла і ўсё тое, што толькі што бачыў я” [3, с. 203–204]. Такое ўражанне ўзмацняецца і таму, што на працягу рэалістычнай часткі твора амаль усе героі выпіваюць. Так, твор пачынаецца з пагулянкі ў кавярню, далей Андрэй і Лара ўжываюць трункі ў інтэрнаце, у пакоі Лары; у фінале твора галоўны герой зранку п’е з Наталляй гарэлку.

Фантасмагарычны эффект ствараецца ў аповесці наступнымі інтэртэкстуальнымі шляхамі:

1 Выкарыстаннем рэтраспектыўнага ўрыўка, у якім распавядаецца пра жывога, яшчэ не памерлага Прарока-Уродку і іх першую сустрэчу з сямігадовым Андрэем: “Стары цыган Ахрэмціч нечакана для ўсіх сышоў з табара” [3, с. 166]. Як слушна зазначае М. Яніцкі, “іншы (ірацыянальны, фантасмагарычны) план пачынаецца ў аповесці з другой главы. <...> На працягу ўсяго твора чытача не пакідае адчуванне прыхаваных у тэксце загадак” [2, с. 45].

2 Уключэннем у твор унутранага, мысленчага дыялогу Ахрэмція і Андрэя. Такі дыялог А. Казлоў бярэ ў двукоссі і не паказвае аўтарства той ці іншай фразы; кожная новая фраза, як і ў звычайным дыялогу, пачынаецца з новага радка:

“«Хто ты?»

«Андрэйка»

«Колькі табе гадкоў?»

«Хутка сем споўніцца»” [3, с. 169–170].

3 Разрываннем 5 раздзела твора на часткі, кампазіцыйна адмежаваныя кропкамі. Гэтыя падраздзелы ўяўляюць сабой, на першы погляд, абарваныя гісторыі: спачатку падаецца частка пра спатканне Андрэя і двух прывідаў, якія вядуць яго ў палац да Прарока-Уродкі, у наступнай – пра іх сустрэчу ў розных часавых вымярэннях. Далей дзеянні чаргуюцца, і мастацкае палатно нагадвае хутчэй калаж. Падаецца тая ці іншая гісторыя, вынікі якой Андрэй і Уродка абмяркоўваюць. Да прыкладу, эпізод з вайскоўцамі, якія раздаюць людзям хлеб, перарываецца паказам маці, якая хавае свайго сына ад вайскоўцаў.

Падзеі раздзяляюцца хуткім пераходам, а не кропкамі, як вышэй. Яны перарываюцца смерцю жанчыны, што просіць больш хлеба для сваіх дзяцей:

“– Я вас усіх, усіх накармлю! – палкоўнік кінуў жанчыне цэлы бохан. Натоп не рова тузануўся, імгненна падтаптаў кабеціну.

– Ай!

– Аджыла сваё. – Уродка засмяўся” [3, с. 189].

Наступная частка апавядае пра вайскоўцаў, якія вымушаюць маці з сынам у выглядзе кажаноў адправіцца да гугідонаў. Фантасмагарычны антураж падмацоўваецца дзіўным дыялогам, цэнтральным аб’ектам якога з’яўляецца персаніфікаваная душа народа. Гэтая частка ідэйна закрывае-падсумоўвае вышэй указаннае чаргаванне таму, што пасля яе ідуць тры часткі-дыялогі, у працэсе якіх героі трапляюць у свет гугідонаў. У апошняй частцы 5 раздзела Андрэй і Уродка бачаць эпізод вызвалення Кейстута з турмы.

Усе часткі пятага раздзела ўяўляюць сабой фантасмагарычныя мроі-ўяўленні, трызненні-сны галоўнага героя Андрэя. Нягледзячы на тое, што часткі адасабляюцца, па сутнасці, яны ўяўляюць сабой суцэльны аповед, трансэндэнтальнае падарожжа героя, захоўваюць і працягваюць адзін і той жа сюжэт. Хуткія пераходы ад адной да другой фантасмагарычнай гісторыі павялічваюць дынамізм аповеду, часам яны на стыку маюць адзін і той жа матыў ці вобраз. Так, адна з частак заканчваецца словамі: “Падпальвайце свінушнік! – Генерал кінуў палаючы том пад выстаўленую экспазіцыю жаночых строяў” [3, с. 195]. Наступная пачынаецца з паведамлення: “Гараць чучалы звяроў і птушак. Гараць рукапісы паэтаў і пісьменнікаў” [3, с. 195].

Адметнасць арыгінальна-аўтарскага жанру “рамана-штрыхамі” “Юргон” тлумачыць у адным з інтэрв’ю сам А. Казлоў: *“Гаворачы пра жанравыя вынаходніцтвы, нельга не звярнуць увагу яшчэ на адзін твор – «Юргон», жанр якога пазначаны як рамана-штрыхамі. Адкуль такая арыгінальная назва?*

– Вельмі проста. Таму што раней такога не было, ва ўсялякім разе, на маёй памяці. Заўсёды цікава эксперыментавалі. Калі не эксперыментавалі, то гэта значыць, асудзіць літаратуру на бесперспектыўнасць” [1].

Жанрава-відавая спецыфіка твора “Юргон” не ў поўнай меры адпавядае раману – буйной эпічнай форме. Насамрэч памер твора А. Казлова невялікі, тэкст займае ў зборніку 80 старонак, хаця ў літаратуразнаўстве прынята лічыць раманам твор ад 60–70 да 200 тыс. слоў (прыкладна ад 150 старонак).

Па-другое, у “Юргоне” адсутнічае неабходны для гэтай эпічнай формы вялікі ахоп падзей, разгалінаваная сістэма дзеючых асоб, паказ чалавека ва ўсіх сферах яго быцця і ў эвалюцыйным развіцці. Шырокае кола названых у рамане герояў вызначаецца разнастайнасцю (усе палюбоўніцы Юргона, Чорны Гардзей, Алімпія і інш.), але прама ўздзейнічаюць на развіццё сюжэта толькі некалькі, астатнія належаць да другарадных і эпізадычных персанажаў. Так, у творы прысутнічаюць толькі чатыры героі, якія рухаюць сюжэт – Юргон, Фрэня, Вісун, Лара. Завязка дзеяння адлічваецца ад таго моманту, як Юргона сурочыла Фрэня (з дапамогай Алімпіі як інструмента, якая насылае праклён); Вісун, які з’яўляецца Духам Бяссілля – увасабленнем сурокаў; Лара, праз якую галоўнаму герою дапамагаюць зняць сурокі (яе дзеянні сталі вынікам дапамогі Юргону). Паказ галоўнага героя Юргона здзяйсняецца не ва ўсіх сферах жыцця і побыту, а толькі ў тых аспектах, што дапамагаюць вырашэнню асноўнай праблемы твора. Так, напрыклад, чытач ведае, што Юргон мае працу: “Трэба ж сёння праверыць. Падыдзе для гэтага і Настачка з нашага аддзела...” [3, с. 49], але інфармацыя, дзе і кім ён працуе, застаецца невядомай. Як бачым, твор “Юргон” не з’яўляецца раманам у поўным значэнні гэтага тэрміна.

А. Казлоў дадае да традыцыйнага наймення буйной эпічнай формы слова «штрыхамі», імкнучыся падкрэсліць яго складаную кампазіцыю. Твор мае хранікальны сюжэт, а таму яго часткі, якія названы штрыхамі, чаргуюцца, перамешваюцца, але выбудоўваюцца па лагічнай часовай мадэлі: пачатак, развіццё дзеяння, канцоўка. Твор пачынаецца адразу з завязкі: “Юргона сурочылі!” [3, с. 6]. Далей аўтар паведамляе як, калі, чаму і пры якіх умовах гэта адбылося, а заканчваецца твор зняццем сурокаў з Юргона. Такая пастаноўка частак павялічвае дынамізм аповеду і інтрыгуе чытача.

Трэба сказаць пра вылучаныя курсівам і тлустым шрыфтам сегменты тэксту рамана. Першы варыянт акцэнтацыі з’яўляецца думкамі і развагамі персанажаў, перададзенымі нярэдка праз няўласна-простую мову, тэкст, уключаны ў прамову наратара і ўзяты ў дужкі: “Нечакана хлопцу закарцела папіць кавы. (*Хоць якая кава сярод ночы, ды яшчэ пры бюссонні?*)... Двайнік (*такое вызначэнне пранеслася ў галаве хлопца*) не звярнуў аніякай увагі на запаленае святло...” [3, с. 69]. Асноўная функцыя такога вылучэння – размежаванне рэплік наратара ад думак персанажаў. Тэкст, вылучаны тлустым шрыфтам, служыць прыцягненню ўвагі чытача да ключавых момантаў твора. Так, у штрыху чатырнаццатым распавядаючы, дзеля якіх памкненняў Фрэня наклала сурокі на Юргона, пісьменнік вылучае слова «помста» як ключавы матыў гэтай часткі тэксту: “Дзяўчына ўпэўнена, што яе рана згасне толькі дзякуючы помсце. Вычварнай, своеасаблівай і арыгінальнай **Помсце**” [3, с. 51].

Развітая і сюжэтная будова твора. А. Казлоў называе часткі твора штрыхамі. Як зазначае І. Шаўлякова, “у трыццаці дзвюх частках «Юргона» аднаўляецца “штрыхавы” партрэт аднаго з герояў *нашага* часу, у чым імені зашыфраваны і “прадмет” пісьменніцкага доследу, і атрыбуцыя сутнасці сучаснага быцця” [4, с. 64]. А. Казлоў стварае псіхалагічна пераканаўчы партрэт не толькі галоўнага героя рамана Юргона, а і цэлага пакалення сучаснікаў: “<...> слабасці-заганы таго ж Юргона паўстаюць своеасаблівай *спадчынай*, няведанне пра якую ад яе не вызваляе” [4, с. 64].

Такім чынам, у зборніку “Юргон” А. Казлоў прадстаўляе два арыгінальна-аўтарскія эксперыментальныя жанры. Твор “Я і Прарок-Уродка” пісьменнік вызначае як аповесць-фантазмагорыю. Яна ўмоўна падзяляецца на дзве часткі: рэалістычную і ірэальную. Характэрнымі рысамі рэалістычнага пласта аповеду з’яўляюцца нескладаны сюжэт, “замаруджанасць” аповеду, яго падача ад першай асобы, адсутнасць містыкі; а ірэальнага – выкарыстанне фантастычных элементаў, прыёму інтэртэкстуальнасці, дынамізму сюжэта. “Раман-штрыхамі” “Юргон” А. Казлова з’яўляецца наватарскім жанрам і валодае некаторымі ўласцівасцямі рамана, такімі як развіты сюжэт, кампазіцыя; у творы прысутнічае вялікая колькасць персанажаў. “Штрыхавая” частка твора – адлюстраванне партрэта галоўнага героя, а таксама цэлага пакалення сучаснікаў.

Літаратура

1 Маісеева, Д. Сакрэт натхнення, або Пра фантастычнае ў жыцці і літаратуры : гутарка з Анатолям Казловым / Д. Маісеева // Гомельскі ўніверсітэт. – 2009. – 26 чэрвеня. – С. 4.

2 Яніцкі, М. І. Адлюстраванне рэальнага і ірэальнага свету ў аповесці-фантазмагорыі А. Казлова “Я і Прарок-Уродка” / М. І. Яніцкі // Веснік Брэсцкага ўніверсітэта. – 2013. – № 1. – С. 43–47.

3 Казлоў, А. С. Юргон: раманы, аповесці, апавяданні / А. С. Казлоў. – Мінск : Мастацкая літаратура, 2006. – 255 с.

4 Шаўлякова, І. Л. Сапраўдныя хронікі Поўні: артыкулы і рэцэнзіі / І. Л. Шаўлякова. – Мінск : Літаратура і Мастацтва, 2011. – 184 с.

УДК 821.161.3-311.8/-311.9«19/20»

М. С. Язерская

МАТЫЎ КАСМІЧНАГА ПАДАРОЖЖА І ЯГО МАСТАЦКІЯ ФУНКЦЫІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ ХХ–ХХІ СТАГОДДЗЯЎ

У артыкуле на прыкладзе фантастычных твораў Я. Маўра, В. Гігевіча і У. Садоўскага разглядаюцца мастацкія функцыі матыву касмічнага падарожжжа. Аўтар